

Б Е К С Т В А

Неподношљиви услови смештаја у Тадића магацину, глад, робовски рад, хладноћа и неизвесност, а изван свега нечовечни и варварски поступци стражара и „изненадних посетилаца“ почели су код затвореника поново да подгрејавају размишљања о могућностима за бекство. Како је за организовање „масовног бекства“ било потребно шире међусобно познавање затвореника, међусобно договарање и организовање, а због краткоће времена оно им је недостајало, те идеје су углавном настајале у главама појединаца а провераване су у разговорима са мањим групама. И наравно, врло брзо због јаког обезбеђења, којим су били окружени, долазили су до закључка да је масовно бекство готово немогуће. Отуда се још чешће и још више размишљало о могућностима појединачних бекстава, па су неки решили и да то покушају.

Једног дана Милорад Пешић¹ и Радован Ћосић Бата², борци VII чете III батаљона Првог шумадијског народноослободилачког партизанског одреда, искористили су тренутно одсуство стражара и попели се на таван. Била је ноћ па се на тавану није ништа видело. Лежали су и разговарали шта би могли још учинити, јер им је и овде међу прааним врећама било много топлије и пријатније него доле у магацину. Пошто је напољу падала киша, било им је хладно па су се покрили врћама, али ни даље нису могли да заспе.

Кад се доле у магацину стишала граја отворили су мали прозор који води на кров магацина. Пешић је провукао главу кроз прозорски отвор и пажљиво осмотрио магацинску околину. Пошто је напољу падала киша, мрак и магла су се већ били добро удружили тако да се готово ништа није могло видети. Како у близини магацина са те стране нису примећивали стражара ни било коју живу душу изазвали су решеност да беже упркос томе што је кров био стрм и клизав. Пешић је први изашао на кров и Ћосићу пружио руку да се и он извуче. Кад су обојица били на крову, напипали су лимени олук који им се учинио довољно чвр-

1. Пешић Милорад, студент, из села Фруток Даниловград, члан КПЈ.

2. Носић Радован Бата, ученик гимназије из Београда.

стим и сигурним. Први се низ олук полако на земљу срзао Радован Бата Ћосић. Кад се и Пешић домогао чврстог тла под ногама пожурили су да се неопажено пребаце преко улице. Ушли су у једно двориште, а онда у башту. Затим су прелазили из баште у башту и нашли се поред пута. Застали су и пажљиво осматрали. Пред њима се налазила војничка караула и стражар, а лево и десно жица која је месгимично опасивала Ваљево.

Кренули су да пузе један за другим, лево од стражара. Провукли су се неопажено кроз жицу и наставили да пузе даље, док се нису удаљили довољно да им више не прети опасност да буду примећени. Онда су устали и кренули мало слободније.

Након вишечасовног пешачења по беспућима стигли су у село Лесковице изнад Ваљева у подножју планине Повлен, где су се нашли са борцима једне чете Колубарског батаљона Ваљевског НОП одреда. Пошто су се мало одморили, Пешић је у штабу чете испричао причу о свом заробљавању и страдању ове групе заробљеника. Убрзо затим упућен је у штаб батаљона, који се тих дана налазио у селу Бачевци код Ваљева, одакле је потом поелан у Ужице у Врховни штаб. Тамо је са њим о овим околностима разговарао Владимир Дедијер и детаљно записао ту његову изјаву. Та изјава је потом у целости објављена у листу „Борба“, који је тих дана излазио у Ужицу.³ То је било и прво сазнање о судбини заробљених након одлаока са Равне горе.

Те ноћи и наредно јутро нико није приметио нестанак ове двојице партизана. Немац који је то вече дежурао, без детаљнијег проверавања, рапортирао је да је све у реду. И тумач, када је дошао, није вршио прозивање врти отварао спискове, па је ово бекство остало тајна за стражарске органе. Отуда је поеле ове двојице на сличан начин побегло и Радоје Узуновић, млади водоинсталатерски радник из Ужица.⁴

Бекство Узуновића било је последње бекство на овај начин из Тадића магацина, јер је убрзо потом и Немцима дошао у руке шеснаести број листа „Борба“ са изјавом Пешића. Сазнавши за та бекства низ олук, у Тадића магацину одмах је издата наредба да се стави капак изнад тог отвора који са спрата води на таван и уз помоћ великог катанца закључа. Тако је и овај канал за могућа нова бекства био дефинитивно затворен. Уз све то да би се обезбедили од покушаја масовног бекства или евентуалног напада партизанских јединица на овај магацин, појачано је његово обезбеђење. Поред страже око зграде, које су већ биле удвостручене, стражар у магацину код улазних врата почео је дсжурати са митраљезом.

3. „Борба“, број 16, од 20. новембра 1941. године, под насловом *Радиогорци предају партизане немачким властима у Ваљеву*.

4. Занимљива је судбина Радоја Узуновића Узуна, младог водоинсталатера, комунисте и борца Ужичког НОП одреда, који је шест пута хапшен, затваран и шест пута успевао да побегне из непријатељских канџи. Погинуо је као партизан у Грчкој пред крај рата, а његову погибију опнео је књижевник Михаило Лалић.

Ни те мере будности и предострожности нису осујетиле размишљања затвореника о могућности бекства и евентуалној слободи. Напротив, стиче се утисак да су их у извесном смислу и поспешили. И не само то, појединци су решили да покушају бекство са радова на изградњи аеродрома у Дабића пољу. То је покушао и успео Војин Ђурашиновић Костја, водоинсталатероки радник из Београда и борац Космајског народнослободилачког партизанског одреда.

Једног дана, враћајући се са ручка, Костја се реши да пође за воду да се мало освежи, па и одмори. Позвао је друга који је стајао испред њега у строју да пођу заједно. Пошто је он то одбио, Костја му затражи ћасу. Овај му је даде ћутке. Ишао је Костја журно, јер је очекивао да ће га стражар распалити штапом што без питања излази из строја. Занет другим обавезама стражар није ни приметио да је он наставио да се несметано креће. Убрзо је прешао и писту на којој су цивили кулучили, па се нађе међу њима.

После дужег размишљања одлучи да крене даље и захвати воду. Свуда око аеродрома биле су постављене јаке страже. На сваким десет метара стоје један поред другог немачки стражари. Пумпа за воду према којој се упутио налазила се иза круга који су опасигали. Правац његовог кретања водио је право на једног од њих. Ћасу је држао у рукама и упадљиво махао њоме како би стражару дао до знања да иде по воду. Гледао га је право у очи и пролазио, очекујући да га Немци зауставе. Пошто им није био сумњив, без задржавања је наставио кретање. Стигао је и до пумпе, али је она била покварена па је одлучио да продужи на бунар, који се налазио педесетак метара даље, према Колубари. До бунара је дошао много лакше. Извукао је кофу воде, опрао ћасу и неупадљиво посматрао стражара. Стекао је утисак да стражар више не гледа у њега. Да би учврстио тај утисак, одлучио је да пође до оближње куће и од домаћина затражи парче хлеба. Што је одлучио, то је и учинио. Враћао се ка бунару грицкајући хлеб и нетремице гледајући у стражара. Кад се дефинитивно уверио да па овај више не контролише, одлучио је да бежи.

„ . . . Више ни о чему нисам мислио, већ сам узео ћасу и пошао према Колубари — пише Војин Ђурашиновић Костја⁵. Тих сто педесет метара, колико има од бунара до Колубаре, пређох брзо и спустих се низ обалу. Колубара набујала. . . Једним скоком нађох се у њеним таласима. Хладноћа ми стеже груди, просто зауставља дах. Зимогрижљиво отхукујем и журно пливам. И гле — био сам на другој обали у врбаку. Немам где да

5. В. Бурашиновић Костја, н. д. стр. 237.

се сакријем. Тада мм паде у очи једна кућа, педесетак метара иза врбака. Поред ње је штала. Рачунам да се тамо склоним док не видим куда ћу даље. . ."

Свратио је у шталу да се оцеди, загреје и мало одмори, па да продужи даље. Дохватио је један нарамак сувих дрва и наставио кретање. Журио је према врху брда да се домогне прегледнијег положаја одакле би лакше видео евентуалну потеру. Кад је зашао дубоко у воћњак, одбацио је дрва и наставио кретање. Пошто се попео на брдо, нашао је једног дечака који му је показао пут за своје село Клинце.⁶ Након доласка у ово село мало се одморио, а онда му је један мештанин показао пут ка партизанским положајима у селу Бачевци, где је тих дана боравио Штаб Колубарског батаљона Ваљевског НОП одреда.

После двочасовног пешачења, у Штабу Колубарских партизана у Бачевцима прихватио га је већ познати Жикица Јовановић Шпанац, командант батаљона. Костја му је детаљно причао о четничкој издаји и свом заробљавању, животу у његовом родном граду, радовима на аеродрому и свом бекству. Потом је Жикица издао наредбу да га сместе у батаљонску амбуланту ради евентуалног лечења и опоравка.

Трећег дана и њега су упутили у Ужице да би у Врховном штабу испричао све што је претходно Жикици говорио. После неколико часова пешачења стигао је најпре у Подбукове, а затим и у Ражану код Косјерића. Ту се укрцао у један камион и њиме отпутовао за Ужице.

Остало је непознато кад су Немци открили бекство Војина Ђурашиновића Костје, али се зна да су Немци тих дана још више поштрили мере контроле. Пребројавали оу заробљенике увек пред полазак на рад, после ручка и по повратку са градилишта, а болесне који су остајали у Тадића магацину прозивали су и по неколико пута дневно. Поред тога што им је ово пребројавање убијало сваку наду за уопешност евентуалних нових покушаја бекства, оно им је кидало нерве. Чим тумач почне да их прозива, многе су подилазили жмарци. Обично за време тих прозивања чули су се коментари у стилу: „Е сад смо готови. Сигурно ће нас стрељати."

Ово нису и једина бекства. Из Тадића магацина у Ваљеву побегао је и Радосав Раде Милошевић, учитељ из Маковишта код Косјерића. О томе његов стриц Арсен Милошевић, пензионер из Косјерића, пише:⁷

„... Раде је побегао из Тадића магацина за време деобе вечере. Искористио је препирку заробљених партизана са стражарима, прескочио тарабу — плот на пла-

6. Клинци су село око 5 км удаљено од Ваљева. Његови житељи су 1941. године масовно ступили у партизане.

7. У свом допису упућеном 30. јуна 1986. године аутору овог рукописа.

тоу — дворишту магацина. Изашао на споредно согеаче, које од моста на реци Колубари иде поред Иловачића воденице, где је постојала и изашао на улицу Тешњар, прешао улицу и упгао у суседно двориште из кога је изашао на улицу Поп Андрије и дошао кући Милорада Тодоровића, опанчара из Ваљева, код кога је предахнуо, нешто појео, добио опанке — капичаре, јер је био бос и одатле уз помоћ неког Мике Глигоријевића, преко насеља Баир изашао у Видрачку шуму према Пећини, и тако се извукао из канџи НЦ зликоваца, дошавши кући."

Према раоположивим сазнањима ово бекство извршено је 26. новембра 1941. године увече, значи дан уочи стрељања заробљених припадника и сарадника народноослободилачког покрета на брду Крушик.